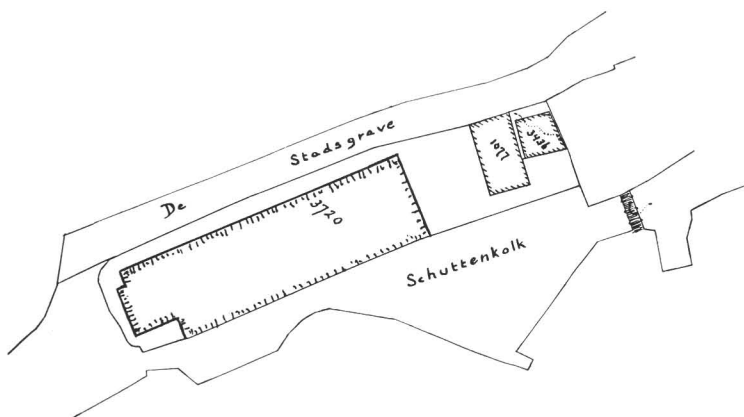

De eerste stoommachine in de Twentse textielindustrie

Op het tijdstip, dat de Twentse textielindustrie grote behoefte had aan garens, was het de Almelose spinnerij Hofkes & Co., die als eerste in de Twentse industrie gebruik maakte van een stoommachine voor de aandrijving van een spinnerij. Deze machine draaide voor het eerst in november 1830.

De stoomspinnerij en handweverij van deze firma was gebouwd op het eiland, liggende tussen de Schuttenkolk en de Stadsgrave, zoals te zien is op bijgaande situatietekening van de vroegere toestand (perceel nr. 3720).

De fa. Hofkes & Co. staakte haar betalingen omstreeks 1850, doch in 1860 bestond de fabriek nog in haar geheel. Een rest van deze fabriek is thans nog aanwezig, zoals blijkt uit de hierbij afgedrukte foto.

Afb. 2

Het hoge pand midden op de foto is een gedeelte van de voormalige fabriek van de fa. Hofkes & Co.

De eerste stoommachine van de fa. Hofkes & Co. was een zg. kolom-machine, met een cilinderboring van 400 mm, een slag van 750 mm en een vermogen van 16 pk. De stoomverdeling geschiedde met een bakschuiif, terwijl de graad van expansie geregeld werd door de reguleateur. De machine werkte zonder condensatie. Fabrikant was de thans nog bestaande fabriek van John Cockerill te Seraing bij Luik. Ofschoon in de jaren direct voorafgaande aan 1830 de modernste machines reeds werden uitgevoerd met een onderliggende krukas, werd voor de textielindustrie meestal een bovenliggende krukas geprefereerd, omdat met deze krukas de drijf-as in de fabriek direct gekoppeld kon worden. Bij het lage toerental van de beschreven machine, 18 omwentelingen per minuut, zou trouwens een riem-of snaaraandrijving zeer groot moeten uitvallen.

De ketel, behorende bij deze machine was een zg. kofferketel en werd gestookt met turf. Turf was voor deze machine in die dagen de aangewezen brandstof, omdat ze in de naaste omgeving gewonnen kon worden, terwijl de dichtstbijzijnde kolenmijnen zich bevonden in Ibbenbüren. Spoorweg en kanalen ontbraken, zodat vervoer van deze kolen over de weg zou moeten geschieden.

Zelfs in 1830 was de overheid al bezorgd over de gevaren, die het gebruik van een stoomketel zou kunnen opleveren, doch een Inspectie van het Stoomwezen bestond toen nog niet. Derhalve werd een leraar van een Haagse school aangewezen om de deugdelijkheid van deze installatie te onderzoeken en hierover omtrent rapport uit te brengen. Dat rapport is

blijkbaar gunstig uitgevallen, want de Gouverneur van Overijssel gaf een vergunning af. Een facsimilé van deze vergunning drukken we hierbij af.

Departement
voor den
Wetvoet der Nationale Regeering en de Koloniën

Administratie voor de Nationale Regeering

Acte van Vergunning
aan
den Heer H. C. Hofkes te Almelo.

De Administratie voor de Nationale Regeering
Gefelt op het koninklijk Besluit van den 6. Ma. 1830 (Staatsblad N. 32) houdende daerinstelling van veiligheidsvoorschriften
by het aanwenden van Stoomwerktuigen

Op het ingekomen bericht van deskenigen
Vergunt aan den Heer H. C. Hofkes voornemens eenige
Katoenspinnerij te Almelo te bouwen gebruikende het in den loop
het jaar 1830 opgericht Stoomwerktuig waaraan de beschrijving
erofte.

Het werktuig is van lage drukking bestemd tot het
beweging brengen of dijzen van werktuigen dienende tot het
spinnen van katoen. Bij hetzelve bestaat slechts een enkel zijner
opkloeking in horizontale doorsnede, met eenen cilindrischen
kops, binnenuaarts gewoelfden bodem, binnenuaarts g. bogen
wanden en vlakke vanden lang buiten overkes, 5. 1/2 Ned. Elken
breed 1. 8 Elken hoog en het midden 2 2/2 Elken verwaardige
van geslagen ijzer, ter dikte van 1. 1/2 Ned. duim van den bodem
en van 7 stragen van de wanden tot aan den kops berekend op
aan gewone drukking van 30 Ned. El per 1. 1/2 Ned. duim

Op.

Op den katel zijn geplaat tot twee eerlyke klyppen, van welke de een vlak is en besloten, de andere open, en van een huydeleer met gedraaide de stang met een duffelbale gevecht verbonden en een belaste hefboom waardoer zij gedraht iswordt.

De afmetingen der veelgheeds klyppen zijn: Het middelgyn van de besloten, 7. Nederlandsche duim, van de opene 10 duim oppervlakte van de besloten. 38.5 Nro duim van de opene 78.54 vink d^r. De besloten klyp is beladen met 22. Nro th de opene met 22.3 Nro th. Het gewicht van den Hefboom der stang en daarvan der opgeven.

De vredegs bus en 3.25 Nro thha klyp, om hies van de klyp des katels tot aan den evenom. waer ingedraht

Het euechtung is van aichteen franden klykten, gemaakt by J. Focherell & Co te Soering by Luch.

is Geaven hage
den 18 January 1838.

De Administrateur voo
(L. J. J. J. J.) Scholten.

Geuen en voor waerachtig verklaard
door ons Gouverneur van de Proevn.

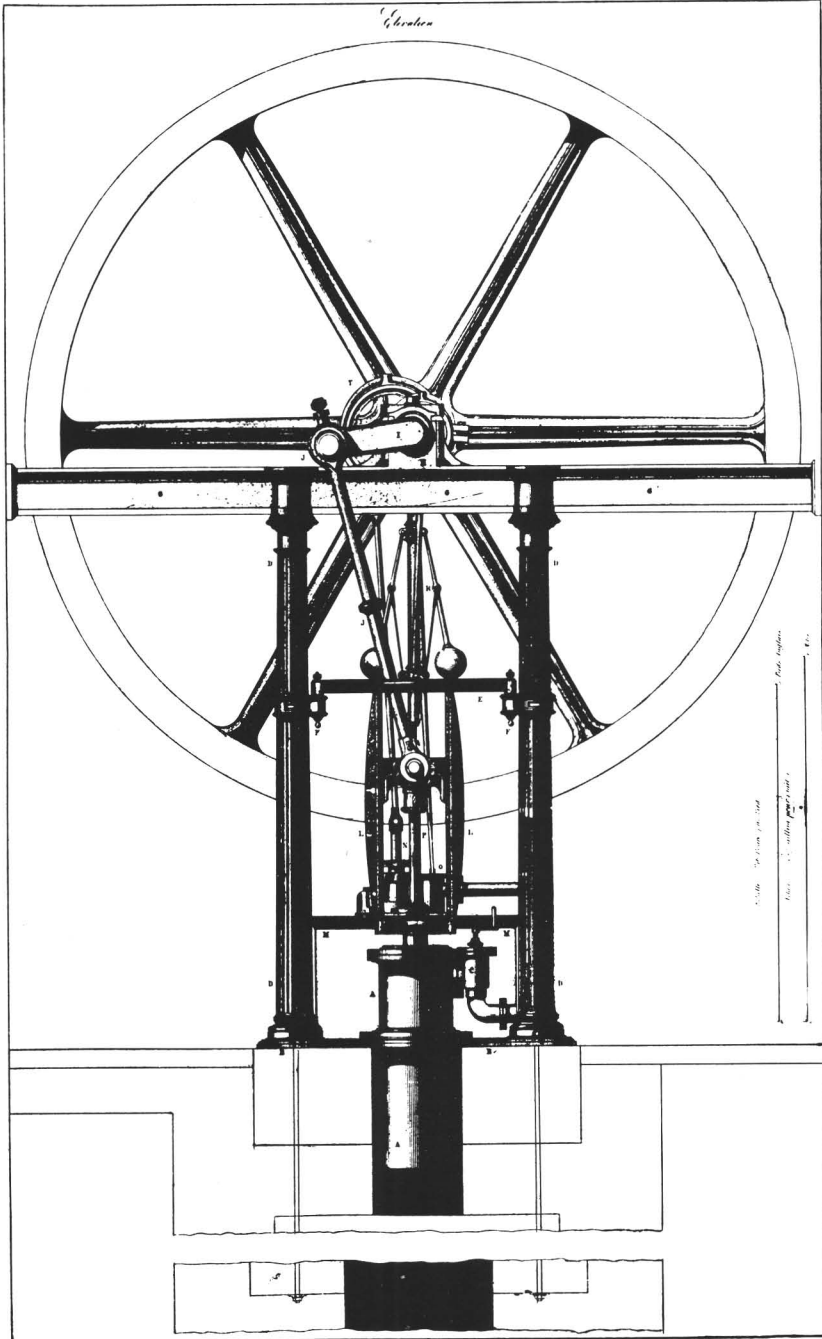
in Overijssel

Tewolte den 12 February 1838

(L. J. J. J. J.) Scholten

De levering van de stoommachine moet veel voeten in de aarde gehad hebben, want juist in het jaar van levering, 1830, verklaarde België zich onafhankelijk, zodat de levering vermoedelijk niet vlot verlopen is. Denken we bovendien aan de moeilijkheden, verbonden aan het vervoer van dergelijke grote stukken (het vliegwiel mat 4,40 m in diameter) over het water en over de weg, dan moeten we wel respect hebben voor de energie, die hiertoe moest worden opgebracht. Over de levering en het transport zijn helaas geen gegevens bewaard.

Het gebruik van stoom voor de aandrijving van textielmachines scheen gunstige resultaten op te leveren, want in 1846 waren er (volgens H. Boom, Mijn reisportefeuille) bij Hofkes & Co. vier stoommachines in bedrijf van tezamen 60 pk. Zoals reeds gezegd werd, sloot de fa. Hofkes & Co. ± 1850 de poorten. Volgens niet meer te achterhalen berichten is de grootste van de vier machines van deze fabriek in 1856 geplaatst in de spinnerij van de fa. Ten Bruggencate aan de Bornerbroekseweg te Almelo.

Afb. 4. Originele tekening van de machine (portefeuille de John Cockerill).

Schrijver dezes heeft in zijn jeugd deze machine nog in bedrijf gezien en later zien slopen voor afbraak.

Het is van het Bestuur van de in 1962 te Enschede gehouden tentoonstelling 3 x A een goed idee geweest om van de eerste stoommachine in de Twentse textielindustrie een copie te laten maken. Deze copie, gebouwd door een combinatie van Twentse machinefabrieken, heeft op genoemde tentoonstelling gedraaid van 21 augustus tot 1 september 1962. Van de originele tekening van John Cockerill en van de copie zijn afbeeldingen bij dit artikel opgenomen.

J. BOESSENKOOL.

Afb. 5

Reconstructie van de stoommachine op de tentoonstelling 3 x A.

